

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2020.i35.p.42

VADYML DENYSENKO

PhD (Philology), Zaporizhzhia National University (Ukraine)

VICTOR YANUKOVYCH'S ENTOURAGE SEIZING LEGISLATIVE, EXECUTIVE AND JUDICIAL POWER IN UKRAINE (2010 – EARLY 2011)

Abstract. *The article describes the President Yanukovich and his entourage's actions taken to establish control over the key branches of power in Ukraine. The role of the Donetsk clan's particular representatives, mainly Andrii Kliuev and Serhii Lyovochkin, in implementing the authority concentration schemes, is explored. The context of building up the floor-crossers coalition (officially named "Stability and Reforms") in 2010 is highlighted. The reasons for Donetsk clan choosing the non-constitutional way of seizing control over the Parliament are explained, such as: rate of action, low price of deputies' engagement, keeping up the ideological confrontation facade with Julia Tymoshenko's Bloc and "Our Ukraine – People's Self-Defence" parliamentary alliance. Mykola Azarov's cabinet (named March 11, 2010) is analyzed, with specific influential groups identified within its composition, such as Mykola Azarov's, Andrii Kliuev's, Rinat Akhmetov's Dmytro Firtash's and Victor Yanukovich's clientele. The quotas of Litvin's Block, Ukraine's Communist Party and Russian lobbies have been distinguished. The responsible assignments in security ministries data has been generalized. The fact that Victor Yanukovich's entourage had established full actual control over top officials of the Prosecutor General's Office of Ukraine in the eve of the Presidential Elections 2010 decisive second ballot is emphasized. The Prosecutor General's Office, Security Service, Foreign Intelligence, Border Police and National Security and Defense Council's governing authorities personnel has been analyzed. Specific attention has been paid to Andrii Portnov's role in implementing the judicial reform aimed at depriving the Ukrainian judiciary of any independence, with the Presidential Office, namely Andrii Portnov, gaining the decisive impact over its activities and preserving but formal procedures and formulas from the relatively autonomous judiciary built under Victor Yushchenko. The facts of placing pressure upon the judges voicing dissent over the reform have been revealed.*

Keywords: *Victor Yanukovich, Donetsk clan, Mykola Azarov, Supreme Council of Ukraine, personnel policy, judicial reform.*

Citation. Denysenko V.I. Victor Yanukovich's entourage seizing legislative, executive and judicial power in Ukraine (2010 – early 2011). *Sumskyi istoryko-arkhivnyy zhurnal* [Sumy historical and archival journal]. №XXXV. 2020. Pp.42-53. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2020.i35.p.42

ДЕНИСЕНКОВІ.

Кандидат філологічних наук, Запорізький національний університет (Україна)

ЗАХОПЛЕННЯ ОТОЧЕННЯМ ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА ЗАКОНОДАВЧОЇ, ВИКОНАВЧОЇ ТА СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ (2010 – ПОЧАТОК 2011 рр.)

Анотація. *Описано діяльність обраного Президентом України Віктора Януковича та його оточення зі встановлення контролю над ключовими гілками влади в Україні. Розкрито роль окремих представників донецького клану в реалізації схем концентрації повноважень, у першу чергу Андрія Ключова та Сергія Львовичкіна. Висвітлено обставини формування коаліції "тушок" (офіційна назва – "Стабільність та реформи") 2010 р. З'ясовано причини, через які донецький клан віддав перевагу неконституційному способу захоплення контролю*

над парламентом: невисока ціна залучення окремих депутатів, збереження видимості ідеологічного протистояння з БЮТ та НУНС, швидкість створення. Проаналізовано склад уряду Миколи Азарова, призначеного 11 березня 2010 р., виокремлено основні групи впливу серед урядовців, зокрема клієнти Миколи Азарова, Андрія Ключова, Ріната Ахметова, Дмитра Фірташа та Віктора Януковича. Виокремлено квоти представників Блоку Литвина, Комуністичної партії України та російських лобістів. Узагальнено інформацію про призначення на ключові посади в силових структурах. Підкреслюються дані про фактичний контроль оточення Віктора Януковича над керівництвом Генеральної прокуратури України напередодні вирішального другого туру голосування на виборах Президента 2010 р. Проаналізовано персональний склад керівництва Генеральної прокуратури, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Прикордонної служби, Ради національної безпеки та оборони. Окрема увага звернена на діяльність Андрія Портнова з реалізації судової реформи, що знищила незалежність української Феміди. Обґрунтовано, від відносної автономії судової системи часів Віктора Ющенка залишилися лише формальні процедури та формулювання, тоді як вирішальний вплив на неї отримала Адміністрація Президента України, зокрема Андрій Портнов. Висвітлено факти тиску на суддів, незгодних з реформою.

Ключові слова: Віктор Янукович, донецький клан, Микола Азаров, Верховна Рада України, кадрова політика, судова реформа.

Цитування. Денисенко В.І. Захоплення оточенням Віктора Януковича законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні (2010 – початок 2011 рр.) // Сумський історико-архівний журнал. № XXXV. 2020. С.42-53. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2020.i35.p.42

Переломним моментом у політичній кар'єрі Віктора Януковича стали вибори Президента України 2010 р. Згідно з соціологічними опитуваннями кандидат від донецького клану був фаворитом політичного змагання, випереджаючи головних конкурентів: Юлію Тимошенко, Сергія Тігіпка та Арсенія Яценюка (Президентські вибори, 2009). За результатами першого туру 17 січня 2010 р. він здобув майже 8,7 млн. голосів виборців (35,32%), а його головна опонентка – Ю. Тимошенко – 6,2 млн. (25,05%). У другому турі розрив між ними скоротився, але це не мало значення для загального результату волевиявлення українських громадян. За його підсумками Віктор Янукович зумів отримати 12,5 млн. голосів (48,95%). Спроби Юлії Тимошенко оскаржити власну поразку у Вищому адміністративному суді України зазнали невдачі і не змогли змінити ситуацію. 25 лютого 2010 р. відбулася інавгурація. Віктор Янукович став четвертим Президентом України.

На думку дослідників, головними причинами поразки представників “помаранчевого табору” на виборах 2010 р. стали:

1) наслідки світової економічної кризи 2008-2009 рр., які призвели до падіння виробництва і рівня життя населення. У масовій свідомості дана ситуація конвертувалася в персональну відповідальність діючої влади (Президента Віктора Ющенка та прем'єр-міністра Юлії Тимошенко);

2) розчарування частини населення через відсутність ключових реформ протягом 2005-2009 рр.;

3) тривале політичне протистояння всередині «помаранчевих» сил, що сприймалося як прояв хаосу та безвладдя;

4) мобілізація базового електорату у ключових для Партії регіонів областях.

5) заклик Віктора Ющенка голосувати “проти всіх”, який відтягнув значну кількість виборців, які теоретично могли б підтримати Юлію Тимошенко.

Однак обсяг отриманих внаслідок перемоги на виборах повноважень навряд чи міг задовольнити Віктора Януковича та інших представників “донецького клану”. Згідно з положеннями політичної реформи 2004 р., в існуючій системі управління головні важелі влади знаходилися в руках Верховної Ради та Кабінету Міністрів України. Теоретично у

віданні голови держави знаходилися питання зовнішньої політики та оборони, а також керівництво головами державних адміністрацій. На практиці ж для призначення прем'єр-міністра, міністра оборони, міністра закордонних справ, голови Служби безпеки України, голови Національного банку та генерального прокурора України було неможливим без згоди парламентської коаліції (Про внесення змін, 2004). Президент міг ускладнити життя уряду та парламенту, ветуючи подані на підпис законопроекти, але радикально впливати на прийняття рішень без потужної власної фракції не міг. Справжня влада належала тій політичній силі, що контролювала Верховну Раду України та уряд.

Тож головні зусилля команди Януковича одразу після перемоги на президентських виборах 2010 р. були спрямованими на отримання контролю над парламентом. На той момент продовжував працювати склад Верховної Ради шостого скликання, обраний на позачергових виборах 2007 р. Найбільшими фракціями були представники Партії регіонів (175 місць з 450, 34,37% голосів виборців), Блок Юлії Тимошенко (156 місць, 30,72%), «Наша Україна – Народна самооборона» (72 місця, 14,16%), Комуністична партія України (27 місць, 5,39%), Блок Литвина (20 місць, 3,97%). Формально існувала коаліція «національного розвитку, стабільності та порядку», створена БЮТ, НУНС та Блоком Литвина 17 грудня 2008 р., яка на початку 2010 р. існувала радше на папері, аніж у реальному житті (Угода, 2008).

На думку експертів аналітичного центру «Пента», ще до перемоги Віктора Януковича у парламенті склалася ситуативна коаліція з «регіоналів», комуністів, членів фракції Литвина та окремих депутатів БЮТ і НУНС. У публічній сфері лідери «донецьких» не приховували, що працюють над створенням нової коаліції (Регіони, 2010). Регіоналами розглядався варіант створення нової «широкої коаліції» з ПР, КПУ, Блоку Литвина та НУНС (Фесенко та ін., 2010). Однак невдовзі перевага була віддана варіанту із залученням окремих депутатів-«перебіжчиків». Дана схема отримала у медіасфері влучну назву «коаліція тушок». Для Віктора Януковича вона мала низку переваг:

1) ціна створення – залучення окремих депутатів як заміна цілої фракції передбачало можливість не ділитися ключовими сферами впливу в уряді, силових структурах та парламенті. Для «тушок» вистачало лояльності з боку правлячої команди, окремих лобістських поступок та неформального фінансування;

2) ідеологічне забарвлення – у новій коаліції домінували Партія регіонів та Компартія України. Ключові ідеологічні антагоністи – БЮТ та НУНС – залишалися в опозиції, що сприяло збереженню електорального ядра «регіоналів» – патерналістськи налаштованих виборців Півдня та Сходу України. Також зберігалася можливість для подальшого використання протиставлення «біло-блакитні» – «помаранчеві» у наступних політичних кампаніях;

3) швидкість отримання результату – нові коаліційні переговори з НУНС або ж перевибори вимагали тривалого часу (щонайменше кілька місяців), протягом якого уряд залишався би під контролем Юлії Тимошенко – ключового опонента нового Президента. «Коаліція тушок» дозволяла максимально швидко отримати контроль над парламентом.

За даними журналістського розслідування Євгена Магди, головними архітекторами схеми формування «коаліції тушок» був Андрій Ключев (заступник голови Партії регіонів) та Сергій Львовичкін (з 25 лютого 2010 р. голова Адміністрації Президента України) (Магда, 2010). Значну роль у встановленні контролю регіоналів над парламентом зіграв голова Верховної Ради та лідер однойменного блоку Володимир Литвин. Вже 26 лютого 2010 р. (наступного дня після інавгурації Віктора Януковича) він дав розлоге інтерв'ю телеканалу «Рада», у якому заявив, що оголосить про припинення існування існуючої коаліції БЮТ, НУНС та Блок Литвина, якщо не буде подано 226 підписів народних депутатів на її підтримку (Литвин, 2010).

Головною перепорою для реалізації цієї схеми мала стати позиція Конституційного суду України. 17 вересня 2008 р. він уже розглядав подібне подання від народних депутатів України і ухвалив рішення про те, що коаліція формується виключно парламентськими

фракціями та не передбачає індивідуального членства (Рішення, 2008). Однак нова верхівка заздалегідь розпочала підготовку до боротьби навколо Конституційного суду. Найважливішим кроком у цьому стало внесення змін до щойно прийнятого регламенту Верховної Ради України з можливістю індивідуального членства в коаліції. Ключовою поправкою була можливість індивідуального членства в парламентській коаліції (Про внесення зміни, 2010). Проти нього категорично виступали фракції НУНС та БЮТ. 9 березня 2010 р. закон про зміни до регламенту був схвалений парламентом, підписаний головою Верховної Ради Володимиром Литвином та переданий на розгляд Президенту.

Віктор Янукович підписав закон про зміни до регламенту Верховної Ради увечері 10 березня 2010 р. Вже зранку 11 березня він був опублікований у офіційних виданнях “Голос України” та “Урядовий кур’єр” і набув чинності. Буквально через годину у Верховній Раді була представлена нова коаліція під назвою “Стабільність та реформи”. До її складу увійшли 172 народні депутати від фракції Партії регіонів, 27 комуністів, 20 представників Блоку Литвина, 7 депутатів від БЮТ, 5 – від НУНС та 4 позафракційні (Інна Богословська, Василь Кисельов, Ігор Рибаків, Тарас Чорновіл) (Повідомлення, 2010). Загальна чисельність нової коаліції склала 235 народних обранців.

Новостворена коаліція у перші години свого існування радикально змінила виконавчу владу в країні. Уряд Юлії Тимошенко було відправлено у відставку. Новим прем’єр-міністром став Микола Азаров, який представив власний Кабінет міністрів. На нашу думку, при виборі кандидатури нового голови уряду Віктор Янукович та його оточення керувалися наступною логікою. По-перше, їм потрібна була людина з достатнім досвідом управління в економіці, яка добре знала механізми функціонування Кабінету Міністрів і була здатна організувати його роботу. По-друге, Азаров мав тісні контакти з Януковичем і успішний досвід співпраці в уряді протягом 2002-2005 та 2006-2007 рр. Також важливим був вік нового очільника уряду та відсутність чітко виражених президентських амбіцій (Руденко, 2010).

Новий Кабінет Міністрів уособлював компроміс між різними групами впливу всередині донецького клану та їхніми партнерами по коаліції. Його аж ніяк не можна було назвати командою Миколи Азарова, адже до орбіти новопризначеного прем’єр-міністра належала вкрай невелика група урядовців. Міністра фінансів Федора Ярошенка поєднувала з Миколою Азаровим спільна робота у Державній податковій адміністрації України наприкінці 1990-х – початку 2000-х років. Зіновій Митник, призначений міністром охорони здоров’я несподівано для більшості політичного істеблішменту України, був рекомендований особисто головою уряду. З певною умовністю до близьких Миколі Азарову людей можна віднести й віце-прем’єр-міністра з гуманітарних питань Володимира Семиноженка. Під час ребрендингу Партії регіонів на початку 2000-х рр. він виступав як тимчасовий очільник партії, отримавши цю посаду від майбутнього голови уряду. Також до близьких людей нового керівника уряду, на нашу думку, можна віднести Анатолія Толстоухова, який протягом 2002-2005 та 2006-2007 рр. допомагав Миколі Азарову організувати роботу Кабміну. Хоча, насправді, у Толстоухова були хороші відносини також і з самим Януковичем, який не міг не запам’ятати позицію Толстоухова під час Помаранчевої революції, коли він останнім залишив приміщення уряду і був єдиним міністром, який в той час приходив в будинок на вулиці Грушевського 12. Також у 2004 р. він підписав до друку макет газети “Урядовий кур’єр” №226, у якому оголошувалася перемога Віктора Януковича на президентських виборах. Наступного року прокуратура порушила кримінальну справу проти нього, звинувативши у перевищенні службових повноважень (Міністр, 2005).

Окрема група в урядових кабінетах сформувалася навколо постаті Андрія Ключова. За джерелами політолога Тараса Березовця, останній виступав одним з ключових комунікаторів у Партії регіонів та був одним з архітекторів нової парламентської коаліції (Політекономія, 2014). Цей внесок був винагороджений посадою першого віце-прем’єр-

міністра з широкою сферою повноважень і, відповідно, значними можливостями для лобіювання власних інтересів (Про визначення питань, 2010). Віце-прем'єром з питань силових структур став Володимир Сівкович – колишній співробітник КДБ та СБУ, якого у експертному середовищі неодноразово пов'язували з Андрієм Клюєвим (Кошкіна, 2015: 15). Міністром надзвичайних ситуацій був призначений Нестор Шуфрич, який публічно визнавав тісний зв'язок з братами Клюєвими і активно конфліктував з їхніми опонентами (Чивокуня, 2009; Інна Богословская, 2013). Також до “обойми” нового першого віце-прем'єра можна було віднести міністра вугільної промисловості Юрія Яценка, який у 1990-х працював у Донецькій обласній раді та обласній державній адміністрації разом із Клюєвим-старшим.

Близькими до найбагатшої людини України – Ріната Ахметова – дослідники називали Бориса Колеснікова, Равіля Сафіулліна та Дмитра Колеснікова. Борис Колесніков – співвласник разом із Ахметовим ТОВ “Восток Проджект” (ТОВ, 2019) – отримав посаду віце-прем'єра з питань інфраструктури з опікою над підготовкою до Євро-2012, екологією, Антимонопольним комітетом та Фондом державного майна. Усі ці сфери були вкрай цікавими для бізнес-інтересів фінансово-промислової групи “Систем Кепітал Менеджмент”. Його тезко Дмитро Колесніков обійняв посаду міністра промислової політики. Згідно з офіційною біографією, він більше 10 років пропрацював на підприємствах Центрального та Північного гірничо-збагачувального комбінатів, які контролювалися СКМ (Колесніков, 2020). Також тісний контакт з Рінатом Ахметовим підтримував новопризначений міністр молоді та спорту Равіль Сафіуллін, який з середини 1990-х був першим віце-президентом футбольного клубу “Шахтар” (Сафіуллін, 2020).

Спільним знаменником для частини урядовців були тісні зв'язки з впливовим українським олігархом Дмитром Фірташем та його бізнес-імперією. Найбільш вагомий пост – міністр палива та енергетики – отримав кум та близький друг останнього Юрій Бойко (Наєм, 2007). Міністерство праці та соціальної політики очолив “литвинівець” Василь Надрага, пов'язаний з Фірташем та Бойком спільною роботою у Федерації роботодавців України (Надрага, 2020).

Власне представництво в уряді отримав Віктор Янукович. Його найближче оточення отримало в медіа та публіцистичній сфері 2010-х рр. назву “Сім'я”, адже формувалося навколо постаті самого четвертого Президента України та його старшого сина Олександра. Віце-прем'єр-міністром з питань аграрної політики став Віктор Слаута – багаторічний заступник Віктора Януковича під час роботи у Донецькій обласній державній адміністрації. Міністерство юстиції отримав Олександр Лавринович, який протягом 2000-х рр. став доволі близькою людиною до Януковича та розглядався як одна з головних кандидатур на посаду голови Адміністрації Президента України (Джерело, 2010). Його місце першого заступника голови Верховної Ради України обійняв комуніст Адам Мартинюк. Старий знайомий ще з часів роботи на підприємстві “Орджонікідзевугілля”, бізнес-партнер та кум новообраного Президента Микола Присяжнюк став міністром аграрної політики та продовольства. Михайло Кулиняк – близький знайомий особистого «завгоспа» Януковича Миколи Демянка – посів місце міністра культури та туризму.

Частка урядових крісел відійшла партнерам «регіоналів» по новій парламентській коаліції. Найбільше отримали однопартійці Володимира Литвина. Віктор Бойко – колишній голова Державного комітету України з державного матеріального резерву – очолив Міністерство охорони навколишнього природного середовища, що давало можливість контролювати видачу ліцензій для розробки надр (Наєм, Лещенко, 2010). Новим міністром транспорту та зв'язку став Костянтин Єфименко, якого вважали близькою людиною до основного спонсору “литвинівців” олігарха Василя Хмельницького (Наєм, Лещенко, 2010). До квоти Блоку Литвина належала і посада вже згаданого Василя Надраги з оточення Дмитра Фірташа.

Сергій Тігіпко – лідер партії “Сильна Україна” та третій за популярністю кандидат у Президенти України на виборах 2010 р. – став віце-прем'єр-міністром з економічних

питань. На думку аналітика Володимира Фесенка, головними мотивами його призначення були іміджеві та лобістські міркування (Солонина, 2010). Тобто, уряд Миколи Азарова отримував політика з образом реформатора, що також надавало сигнал для великого бізнесу про врівноваження консервативних ідей прем'єр-міністра більш ліберальним віце-прем'єром. На нашу думку, не можна нехтувати й політичними мотивами цього призначення. Залучення популярного "нового обличчя" до владної вертикалі Януковича додавало їй кілька відсотків прихильників та нівелювало перспективи самого Тігіпка перетворитися на альтернативну політичну силу.

Квота комуністів в урядів виявилася вкрай низькою. Близькою до них людиною можна було вважати лише нового міністра економіки Василя Цушка, який тривалий час пропрацював у Соціалістичній партії України (Наєм, Лещенко, 2010). Головним їхнім активом стала посада голови Державної митної служби України, яку обійняв Ігор Калетнік – син відомого вінницького "регіонала" Григорія Калетніка.

Луганський клан в особі організатора сепаратистського з'їзду у Северодонецьку Віктора Тихонова отримав посаду віце-прем'єра з регіональної політики. Це цілком відображало статус луганчан як сателітів донецького клану (Наєм, Лещенко, 2010).

Група урядовців не мала вагомих патронів серед керівників донецького клану. Водночас їхнє призначення лобіював російський політичний істеблішмент. Він був зацікавлений, насамперед, у контролі над гуманітарною та оборонною сферами, що відкривало йому можливості для розширення впливу всередині України. Відтак, міністром освіти та науки стає токсичний Дмитро Табачник, відомий ксенофобськими заявами щодо Західної України та приниженням української мови. Попри відсутність міцних позицій серед донецьких, ба навіть відверті конфлікти з окремими впливовими регіоналами на зразок Бориса Колеснікова, він зберігав свої позиції в уряді та миттєво перетворився на подразника для гуманітарної інтелігенції, студентства та громадянського суспільства. Міністром оборони України був призначений Михайло Єжель – колишній командуючий Військово-морськими силами України, який мав досвід налагодження стосунків з росіянами (Наєм, Лещенко, 2010).

За версією народного депутата України Володимира Стретовича, Костянтина Грищенка як нового міністра закордонних справ теж підтримували в Кремлі, хоча від початку розглядалися інші кандидатури на цей пост (Стретович, 2012). Костянтин Грищенко – професійний дипломат, який дуже тісно був пов'язаний з групою Львовочкина-Фірташа. Попри публічну позицію самого К. Грищенка, який виступав проти вступу України до Єдиного економічного простору з Росією, нейтрально ставився до членства в НАТО та різко виступав проти тверджень про росіян та українців як один народ (Грищенко, 2009), його можна охарактеризувати, як поміркованого проросійського дипломата. А саме призначення Грищенка міністром відбулося внаслідок позитивного досвіду співпраці з Януковичем та Азаровим протягом 2003-2005 рр. та при мовчазній згоді Кремля.

Схожі мотиви – спільна робота з Януковичем та Азаровим у Кабінеті міністрів України – ймовірно мали місце і у випадках призначення інших урядовців. Це, перш за все, Володимир Яцуба – людина, близька до колишнього Президента Леоніда Кучми. Він повернувся на посаду, яку займав в уряді Віктора Януковича 2006-2007 рр. Олександр Попов – новопризначений міністр житлово-комунального господарства – протягом березня-грудня 2007 р. також працював в другому уряді Януковича, знайшовши спільну мову з головою Кабміну та його першим заступником (Наєм, Лещенко, 2010).

Легалізувати схему з коаліцією «тушок» мало звернення до Конституційного суду групи з 68 народних депутатів з фракції Партії регіонів. У поданні вони просили дати оцінку "щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських

фракцій у Верховній Раді України” (Рішення, 2010). 6 квітня 2010 р. Конституційний суд визнав новий порядок формування коаліції відповідним Конституції України.

Не меншу увагу нова влада приділила захопленню керівництва в силових структурах та правоохоронній сфері. На момент інаугурації Віктора Януковича донецький клан вже фактично контролював Генеральну прокуратуру. Її очільник Олександр Медведько побудував власну кар’єру на посадах у прокуратурах Донецької та Луганської областей протягом 1980-2002 рр. Без сумніву, він був добре знайомий з оточенням Януковича, хоча й не був особисто близьким з останнім. Про готовність співпрацювати з «регіоналами» у випадку їхньої перемоги засвідчила прес-конференція генерального прокурора напередодні другого туру президентських виборів 2010 р. Він озвучив вигідні для донецького кандидата тези: про законність володіння мастком “Межигір’я” та про несправедливе засудження в 1967 і 1970 рр. (Медведько, 2010; Генпрокуратура, 2010). Заступниками генерального прокурора вже працювали близькі до “регіоналів” Віктор Пшонка та Ренат Кузьмін. Така конфігурація була тимчасово прийнятною для новообраного Президента, про що свідчила відсутність радикальних кадрових змін у прокуратурі протягом перших місяців 2010 р. Водночас вже влітку 2010 р. оточення Януковича починає посилювати свій вплив у Генеральній прокуратурі. Ренат Кузьмін стає куратором Управління з розслідування особливо важливих справ Генпрокуратури, отримавши контроль над ключовими кримінальними справами. 4 листопада 2010 р. Олександр Медведько залишає посаду генерального прокурора, а на його місце призначають Віктора Пшонку – близьку до Януковича людину (В Україні, 2010).

Анатолій Могильов, близький до Василя Джарти та Рената Кузьміна, став міністр міністром внутрішніх справ (Наєм, Лещенко, 2010). Його призначенню сприяли широка мережа зв’язків серед маківської групи “регіоналів” та досвід роботи на керівних посадах в українській міліції.

Головою Служби безпеки України 11 березня 2010 р. був призначений Валерій Хорошковський. Він мав тривалі партнерські відносини з групою “РосУкрЕнерго” та її лідером Дмитром Фірташем. Їх об’єднували як спільне управління телеканалом “Інтер”, так і лобювання газового бізнесу (Наєм, Лещенко, 2008). Сам Хорошковський публічно заперечував приналежність до цієї фінансово-промислової групи, хоча й визнавав хороші особисті стосунки з Фірташем (Хорошковський, 2013).

Служба зовнішньої розвідки отримала нового керівника з “правильною пропискою” 18 червня 2010 р. ним став уродженець м. Сватове Луганської області Григорій Ілляшов (Про призначення, 2010). З кінця 1980-х по 2005 рр. він зробив кар’єру в органах КДБ та СБУ, дійшовши до посади голови Луганського управління СБУ. У 2006 р. був обраний народним депутатом від Партії регіонів. Його призначенню головою української розвідки сприяли родинні зв’язки з Оленою Лукаш – на той момент першим заступником голови Адміністрації Президента України та представником Януковича в Конституційному суді.

Прикордонна служба залишилася під керівництвом Миколи Литвина, який очолював її з 2001 р. та був братом Володимира Литвина – партнера “донецьких” по новоствореній коаліції (Литвин, 2015).

Посаду секретаря Ради національної безпеки та оборони з 2007 р. продовжувала посідати Раїса Богатирьова, людина близька до Ріната Ахметова (Ахметов, 2020). За великим рахунком, на той момент посада секретаря РНБО була номінальною і малозначимою.

Система судочинства у 2010 р. залишалася автономною від виконавчої влади. Спроби попереднього Президента Віктора Ющенка посилити контроль над нею зазнали невдачі, зокрема через опір у парламенті. Для оточення Віктора Януковича посилення свого впливу на суддівський корпус стало одним з ключових пріоритетів. Вже 2 березня 2010 р. новообраний Президент провів зустріч з головами Конституційного, Верховного та Вищого господарського судів, на якій ініціював створення робочої групи з проведення суддівської реформи (Янукович, 2010). 24 березня вона була створена на чолі з міністром

юстиції Олександром Лавриновичем у складі 26 суддів, 15 представників вищих юридичних навчальних закладів, 5 народних депутатів та 5 представників юридичних громадських організацій. Генераторами ключових ідей судової реформи експерти називали Сергія Ківалова та Андрія Портнова (Судова реформа, 2013: 19). Самі члени робочої групи визнали, що вони слугували лише для легалізації вже розробленого проекту, створеного в стінах Адміністрації Президента України, і не мали реального впливу на зміст судової реформи (Козюбра, 2012).

20 травня 2010 р. робоча група представила законопроект “Про судоустрій та статус суддів”, текст якого викликав полярні реакції у суспільстві. Згідно із запевненнями влади, судова реформа мала наблизити українську Феміду до міжнародних стандартів, спростити доступ до правосуддя, підвищити статус суддів у суспільстві та гарантувати їх незалежність (Портнов, 2010). Однак на думку більшості експертів та суддів, головною метою нового законопроекту було підпорядкування усієї судової системи президентській вертикалі, що давало останній колосальні можливості для зловживання владою. Новації реформи змінювали баланси всередині системи правосуддя:

1) фактично нівелювалася роль Верховного суду України – найменш лояльного до новообраного Президента;

2) створювався Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ (ВССУ), не передбачений Конституцією і з величезними повноваженнями;

3) зросли повноваження підконтрольної “регіоналам” Вищої ради юстиції, що отримала можливість призначати окремі категорії суддів;

4) змінилися принципи формування органів суддівського самоврядування, зокрема з’їзду суддів та Ради суддів України, що робило їх залежними від виконавчої влади;

5) оновлювалися принципи добору суддів, згідно з якими ліквідовувалися територіальні кваліфікаційні комісії, а їх повноваження передавалися до центру – Вищій кваліфікаційній комісії суддів України.

Василь Онопенко (вважався людиною Юлії Тимошенко) – голова Верховного суду України 2006-2011 рр. – чітко вказав на головні наміри ініціаторів судової реформи: “Взагалі, ті, хто закладає в судову реформу політико-бізнесову ідеологію, прагнуть одного – під її виглядом знайти спосіб керувати судами ззовні. Для цього їм потрібно: ліквідувати ВСУ, який на сьогодні є найбільш незалежним, об’єктивним і компетентним судовим органом у державі; взяти суди під контроль через призначення голів судів; “приручити” незалежну РСУ, яка у відстоюванні інтересів правосуддя займає принципову позицію. Оце і вся їхня реформа!” (Голова ВСУ, 2010).

Придушення незадоволення серед суддівського корпусу відбувалося репресивними методами. 13 травня 2010 р. набув чинності закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження” (Про внесення змін, 2010). Він надав Вищій раді юстиції широкі повноваження для контролю діяльності суддів (наприклад, отримання копії ще незавершеної судової справи, штрафи за ненадання інформації) та можливість звільняти суддів за вкрай розмитими підставами. Венеціанська комісія оприлюднила свій висновок щодо цього закону 18 жовтня 2010 р. і однозначно вказала на підрив незалежності судів, їх політизацію та відсутність гарантій захисту для суддів (Спільний висновок, 2010). Протягом 2010-2011 рр. на основі положень даного закону відбулося звільнення ряду суддів, які перебували у конфлікті з Андрієм Портновим та Сергієм Ківаловим: суддів Окружного адміністративного суду м. Києва Олега Бачуна та Петра Ковзеля, судді Шевченківського районного суду м. Києва Кирила Кормушина, судді Київського апеляційного адміністративного суду Ігоря Бараненка, судді Верховного суду Олександра Волкова та інших (Розумовський, 2017). На доньку та зятя головного опонента та критика реформи голови Верховного суду Василя Онопенка завели кримінальні справи (ГПУ, 2011), які були закриті в обмін на його відмову від посади (Корнійчука амністували, 2011).

Як наслідок, судова система України опинилася під контролем оточення Віктора Януковича. Від її відносної незалежності часів Віктора Ющенка залишилися лише формальні процедури та формулювання, тоді як вирішальний вплив на неї отримала Адміністрація Президента України, зокрема Андрій Портнов.

Отже, протягом лютого-травня 2010 р. Віктор Янукович та його оточення зуміли захопити контроль над законодавчою, виконавчою та судовою владою. За допомогою маніпуляцій з регламентом Верховної Ради їм вдалося оперативно створити нову коаліцію “Стабільність та реформи” із залученням депутатів-“перебіжчиків”. Нова більшість відправила у відставку Юлію Тимошенко та затвердила уряд Миколи Азарова. Аналіз призначень показує, що нова вертикаль формувалася за квотним принципом і була по суті розподілом сфер впливу між головними групами всередині “регіоналів”. Важливу роль у формуванні нової системи управління відіграла судова реформа 2010 р., яка зруйнувала баланс між гілками влади та створила передумови для авторитарного повороту.

Література:

- Президентські вибори, 2009 – Президентські вибори-2010: останні рейтинги. URL: <https://dif.org.ua/article/prezidentski-vibori-2010-ostanni-reytingi>
- Про внесення змін, 2004 – Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 08.12.2004 р. № 2222-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>
- Угода, 2008 – Угода про створення Коаліції “Національного розвитку, стабільності та порядку” від 17.12.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-08>
- Регіони, 2010 – Регіони не приховують, що вже “кують” нову коаліцію // Українська правда. 2010. 10 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/02/10/4749935/>
- Фесенко та ін., 2010 – Фесенко В., Попов І., Новакова Н., Леонов О. Перший місяць президентства Віктора Януковича: аналітична доповідь. URL: <http://penta.org.ua/research/1382/>
- Магда, 2010 – Магда Є. Тушки. Особливості національного полювання. URL: <https://www.unian.ua/common/347937-tushki-osoblivosti-natsionalnogo-polyuvannya.html>
- Литвин, 2010 – В.Литвин: Для мене питання коаліції – це питання результату. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/28945.html>
- Рішення, 2008 – Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев’ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17.09.2008 р. № 16-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-08>
- Про внесення зміни, 2010 – Про внесення зміни до Закону України “Про Регламент Верховної Ради України”: Закон України від 09.03.2010 р. № 1952-VI // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 16–17. Ст. 134.
- Повідомлення, 2010 – Повідомлення про сформування Коаліції депутатських фракцій “Стабільність і реформи” у Верховній Раді України шостого скликання від 11.03.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-10>
- Руденко, 2010 – Руденко С. Микола Азаров – родом із Росії, духом із Донецька. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1981147.html>
- Міністр, 2005 – Міністр Януковича скаржиться, що його кидають на революційну сковорідку // Українська правда. 2005. 5 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/08/5/3012200/>
- Політекономія, 2014 – Політекономія: Тарас Березовець // Еспресо. TV. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Zq2MxIqhfqA/>
- Про визначення питань, 2010 – Про визначення питань, що належать до компетенції Першого віце-прем’єр-міністра України, віце-прем’єр-міністрів та Міністра Кабінету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.03.2010 р. № 456-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/456-2010-%D1%80>
- Кошкіна, 2015 – Кошкіна С. Майдан. Нерозказана історія. Київ: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 400 с.
- Чивокуня, 2009 – Чивокуня В. “Закритий перелом”. Шуфрич і Львовчкін побилися за лаштунками Партії регіонів // Українська правда. 2009. 8 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/07/8/4078795/>
- Инна Богословская, 2013 – Инна Богословская: Ключев является другом и соратником Медведчука, а Медведчук в Украине является руками и ногами Путина. URL: https://ipress.ua/ru/mainmedia/ynna_bogoslovskaya_klyuev_yavlyayetsya_drugom_y_soratnykom_medvedchuka_a_medvedchuk_v_ukrayne_yavlyayutsya_rukamy_y_nogamy_putyna_42606.html
- ТОВ, 2019 – ТОВ “Восток Проджект”. URL: <https://opendatabot.ua/c/35126925>
- Колесников, 2020 – Колесников Дмитрий. URL: <https://file.liga.net/persons/dmitrii-kolesnikov>
- Сафіуллін, 2020 – Сафіуллін Равіль Сафович. URL: <http://noc-ukr.org/persons/safullin/>
- Найм, 2007 – Найм М. Семья RosUkrEnergo. Тайна отношений Фирташа и Бойко раскрыта // Українська правда. 2007. 5 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2007/07/5/4420882/>
- Надрага, 2020 – Надрага Василий. URL: <https://file.liga.net/persons/vasilii-nadruga>

- Джерело, 2010 – Джерело: СП очолить Львовчкін або Лавринович. URL: <https://ukranews.com/ua/news/29080-dzherelo-sp-ocholyt-lovochkin-abo-lavrynovych>
- Наєм, Лещенко, 2010 – *Наєм М., Лещенко С.* Орбіти уряду Миколи Азарова // Українська правда. 2010. 13 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/13/4859050/>
- Солонина, 2010 – *Солонина Є.* Тігішко в уряді Азарова: для реформ чи для іміджу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1982268.html>
- Стретович, 2012 – Стретович розповів – як Грищенко став міністром у Януковича. URL: <https://www.5.ua/polityka/stretovych-rozproviv-ia-k-hryshchenko-stav-ministrom-u-yanukovycha-video-30136.html>
- Грищенко, 2009 – *Грищенко К.* Україна – Россия: человек и государство. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/2352-ukraina-rossiya-chelovek-i-gosudarstvo.html
- Рішення, 2010 – Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 06.04.2010 р. № 11-рп/2010 // Українська правда. 2010. 8 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/04/8/4920011/>
- Медведько, 2010 – Медведько сказав, кому належить “Межигір’я” // Українська правда. 2010. 29 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/01/29/4687092/>
- Генпрокуратура, 2010 – Генпрокуратура: судимості Януковича недійсні. URL: <https://zaxid.net/genprokuratura-sudimosti-yanukovicha-nediysni-n1094805>
- В Україні, 2010 – В Україні новий генпрокурор // Українська правда. 2010. 4 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/4/5542069/>
- Наєм, Лещенко, 2008 – *Наєм М., Лещенко С.* Олігархічні війни. Хорошковський як маска Фірташа? // Українська правда. 2008. 30 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2008/07/30/3505053/>
- Хорошковський, 2013 – Хорошковський: Групи РУЕ ніколи не існувало – це міф. URL: <https://ua-news.liga.net/politics/news/khoroshkovskiy-grupi-ru-e-ni-koli-ne-snuvalo-tse-m-f>
- Про призначення, 2010 – Про призначення Г. Ілляшова Головою Служби зовнішньої розвідки України: Указ Президента України від 18.06.2010 р. № 703/2010. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7032010-11532>
- Литвин, 2015 – Литвин Николай Михайлович. URL: https://ukr.lb.ua/file/person/2399_litvin_nikolay_mihaylovich.html
- Ахметов, 2020 – Ахметов Ринат Леонидович. URL: <https://bp.ubr.ua/profile/ahmetov-rinat-leonidovich-81>
- Янукович, 2010 – Янукович мав розмову з трьома суддями. URL: <https://www.unian.ua/politics/331111-yanukovich-mav-rozmovu-z-troma-suddyami.html>
- Судова реформа, 2013 – Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи. Київ, 2013. 130 с.
- Козюбра, 2012 – *Козюбра М.* Верховенство права і Україна // Право України. 2012. № 1–2. С. 30–63.
- Портнов, 2010 – *Портнов А.* Судова реформа розпочалася // Дзеркало тижня. 2010. 4 червня. С. 6.
- Голова ВСУ, 2010 – Голова ВСУ Василь Онопенко: “Судова система завмерла в очікуванні вироку” // Дзеркало тижня. 2010. 15 травня. С. 6.
- Про внесення змін, 2010 – Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження: Закон України від 05.01.2017 р. № 2181-VI // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 26. Ст. 272.
- Спільний висновок, 2010 – Спільний висновок № 588/2010 щодо Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження” від 07.10.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a31
- Розумовський, 2017 – *Розумовський В.* Чи відповідатиме міністр юстиції за неналежне представництво держави у Європейському суді? URL: <https://resonance.ua/chi-vidpovidatime-ministr-yusticii-za-n/>
- ГПУ, 2011 – ГПУ завела справу на доньку Онопенка // Українська правда. 2011. 3 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/02/3/5879369/>
- Корнійчука амністували, 2011 – Корнійчука амністували в обмін на посаду Онопенка – ЗМІ // Українська правда. 2011. 12 грудня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/12/12/6830338/>

References:

- Prezidentski vibori, 2009 – Prezidentski vibori-2010: ostanni rejtingi [2010 Presidential Election: Latest Ratings]. URL: <https://dif.org.ua/article/prezidentski-vibori-2010-ostanni-reytingi> [in Ukrainian]
- Pro vnesennya zmin, 2004 – Pro vnesennya zmin do Konstitutsiyi Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 08.12.2004 r. № 2222-IV [On Amendments to the Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of December 8, 2004 № 2222-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15> [in Ukrainian]
- Ugoda, 2008 – Ugoda pro stvorennya Koalitsiyi “Nacionalnogo rozvitku, stabilnosti ta poryadku” vid 17.12.2008 r. [Agreement on the Establishment of the Coalition of National Development, Stability and Order dated December 17, 2008]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-08> [in Ukrainian]
- Regioni, 2010 – Regioni ne prihovuyut, sho vzhe “kuyut” novu koalitsiyu [The regions do not hide that they are already "forging" a new coalition] // Ukrayinska pravda. 2010. 10 lyutogo. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/02/10/4749935/> [in Ukrainian]

- Fesenko ta in., 2010 – *Fesenko V., Popov I., Novakova N., Leonov O.* Pershij misyac prezidentstva Viktora Yanukovicha: analitichna dopovid [The first month of Viktor Yanukovich's presidency: an analytical report]. URL: <http://penta.org.ua/research/1382/> [in Ukrainian]
- Magda, 2010 – *Magda Ye.* Tushki. Osoblivosti nacionalnogo polyuvannya [Carcasses. Features of national hunting]. URL: <https://www.unian.ua/common/347937-tushki-osoblivosti-natsionalnogo-polyuvannya.html> [in Ukrainian]
- Litvin, 2010 – V. Litvin: Dlya mene pitannya koalitsiyi – ce pitannya rezultatu [V. Lytvyn: For me, the issue of the coalition is a matter of results]. URL: <https://portal.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/28945.html> [in Ukrainian]
- Rishennya, 2008 – Rishennya Konstitucijnogo sudu Ukrayini u spravi za konstitucijnim podannym 105 narodnih deputativ Ukrayini shodo oficijnogo tlumachennya polozhen chastin shostoyi, somoyi, dev'yatoyi statti 83 Konstituciyi Ukrayini (sprava pro koalitsiyu deputatskih frakcij u Verhovnij Radi Ukrayini) vid 17.09.2008 r. № 16-rp/2008 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 105 people's deputies of Ukraine on the official interpretation of the provisions of parts six, seven, nine of Article 83 of the Constitution of Ukraine (case on a coalition of parliamentary factions in the Verkhovna Rada of Ukraine) dated 17.09.2008 № 16-rp / 2008]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-08> [in Ukrainian]
- Pro vnesennya zmini, 2010 – Pro vnesennya zmini do Zakonu Ukrayini “Pro Reglament Verhovnoyi Radi Ukrayini”: Zakon Ukrayini vid 09.03.2010 r. № 1952-VI [On Amendments to the Law of Ukraine “On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine”: Law of Ukraine of March 9, 2010 № 1952-VI] // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. 2010. № 16–17. St. 134. [in Ukrainian]
- Povidomlennya, 2010 – Povidomlennya pro sformuvannya Koalitsiyi deputatskih frakcij “Stabilnist i reformi” u Verhovnij Radi Ukrayini shostogo sklikannya vid 11.03.2010 r. [Notification on the formation of the Coalition of Deputy Factions "Stability and Reforms" in the Verkhovna Rada of Ukraine of the sixth convocation dated March 11, 2010]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-10> [in Ukrainian]
- Rudenko, 2010 – Rudenko S. Mikola Azarov – rodom iz Rosiyi, duhom iz Donecka [Mykola Azarov is a native of Russia, the spirit of Donetsk]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1981147.html> [in Ukrainian]
- Ministr, 2005 – Ministr Yanukovicha skarzhitsya, sho jogo kidayut na revolyucijnu skovoridku [Yanukovich's minister complains that he is being thrown into a revolutionary frying pan] // Ukrayinska pravda. 2005. 5 serpnya. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/08/5/3012200/> [in Ukrainian]
- Politekonomiya, 2014 – Politekonomiya: Taras Berezovec [Political Economy: Taras Berezovets] // Espresso. TV. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Zq2MxIqhfqA/> [in Ukrainian]
- Pro viznachennya pitan, 2010 – Pro viznachennya pitan, sho nalezhat do kompetencyi Pershogo vice-prem'yer-ministra Ukrayini, vice-prem'yer-ministriv ta Ministra Kabinetu Ministriv Ukrayini: rozporядzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 17.03.2010 r. № 456-r [On determination of issues within the competence of the First Vice Prime Minister of Ukraine, Vice Prime Ministers and the Minister of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 17, 2010 № 456-r]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/456-2010-%D1%80> [in Ukrainian]
- Koshkina, 2015 – *Koshkina S.* Majdan. Nerozkazana istoriya [Maidan. Untold story]. Kyiv: Brajt Star Publishing, 2015. 400 s. [in Russian]
- Chivokunya, 2009 – *Chivokunya V.* “Zakritij perelom”. Shufrich i Lovochkin pobilisya za lashtunkami Partiyi regioniv [“Closed fracture”. Shufrich and Lovochkin fought behind the scenes of the Party of Regions] // Ukrayinska pravda. 2009. 8 lipnya. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/07/8/4078795/> [in Ukrainian]
- Inna Bogoslovskaya, 2013 – Inna Bogoslovskaya: Klyuev yavlyatsya drugom i soratnikom Medvedchuka, a Medvedchuk v Ukraine yavlyatsya rukami i nogami Putina [Inna Bogoslovskaya: Klyuev is a friend and ally of Medvedchuk, and Medvedchuk in Ukraine is Putin's hands and feet]. URL: https://ipress.ua/ru/mainmedia/y_n_n_a_b_o_g_o_s_l_o_v_s_k_a_y_a_k_l_y_u_e_v_y_a_v_l_y_a_e_t_s_y_a_d_r_u_g_o_m_y_s_o_r_a_t_n_y_k_o_m_m_e_d_v_e_d_c_h_u_k_a_a_m_e_d_v_e_d_c_h_u_k_v_u_k_r_a_y_n_e_y_a_v_l_y_a_y_u_t_s_y_a_r_u_k_a_m_y_y_n_o_g_a_m_y_p_u_t_i_n_a_42606.html [in Russian]
- TOV, 2019 – TOV “Vostok Prozhekt” [TOV “Vostok Project”]. URL: <https://opendatobot.ua/c/35126925> [in Ukrainian]
- Kolesnikov, 2020 – Kolesnikov Dmitriy [Kolesnikov Dmitriy]. URL: <https://file.liga.net/persons/dmitrii-kolesnikov> [in Russian]
- Safiullin, 2020 – Safiullin Ravil Safovich [afullin Ravil Safovich]. URL: <http://noc-ukr.org/persons/safiullin/> [in Ukrainian]
- Najem, 2007 – *Najem M.* Semya RosUkrEnergo. Tajna otnoshenij Firtasha i Bojko raskryta [The RosUkrEnergo family. The secret of Firtash and Boyko's relationship revealed] // Ukrayinska pravda. 2007. 5 lipnya. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2007/07/5/4420882/> [in Russian]
- Nadruga, 2020 – Nadruga Vasilij [Nadruga Vasilij]. URL: <https://file.liga.net/persons/vasilii-nadruga> [in Russian]
- Dzherelo, 2010 – Dzherelo: SP ocholit Lovochkin abo Lavrinyovych [Source: The joint venture will be headed by Lovochkin or Lavrinyovych]. URL: <https://ukranews.com/ua/news/29080-dzherelo-sp-ocholyt-lovochkin-abo-lavrinyovych> [in Ukrainian]
- Nayem, Leshenko, 2010 – *Nayem M., Leshenko S.* Orbits uryadu Mikoli Azarova [Orbits of the government of Mykola Azarov] // Ukrayinska pravda. 2010. 13 bereznya. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/13/4859050/> [in Ukrainian]
- Solonina Ye, 2010 – *Solonina Ye.* Tigipko v uryadi Azarova: dlya reform chi dlya imidzhu [Tigipko in Azarov's government: for reforms or for image]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1982268.html> [in Ukrainian]
- Stretovich, 2012 – Stretovich rozpoviv – yak Grishenko stav ministrom u Yanukovicha [Stretovich told how Gryshchenko became Yanukovich's minister]. URL: <https://www.5.ua/polityka/stretovyh-rozpoviv-iakhryshchenko-stav-ministrom-u-yanukovycha-video-30136.html> [in Ukrainian]

- Grishenko, 2009 – *Grishenko K.* Ukraina – Rossiya: chelovek i gosudarstvo [Ukraine - Russia: man and state]. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/2352-ukraina-rossiya-chelovek-i-gosudarstvo.html [in Russian]
- Rishennya, 2010 – Rishennya Konstitucijnogo Sudu Ukrayini u spravi za konstitucijnim podannyam 68 narodnih deputativ Ukrayini shodo oficijnogo tлумachennya polozhen chastini shostoyi statti 83 Konstituciyi Ukrayini, chastini chetvertoyi statti 59 Reglamentu Verhovnoyi Radi Ukrayini stosovno mozhlivosti okremih narodnih deputativ Ukrayini brati bezposerednyu uchast u formuvanni koaliciyi deputatskih frakcij u Verhovnij Radi Ukrayini vid 06.04.2010 r. № 11-rp/2010 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 68 deputies of Ukraine on official interpretation of the provisions of part six of Article 83 of the Constitution of Ukraine, part four of Article 59 of the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine on the possibility of individual deputies from 06.04.2010 № 11-rp / 2010] // Ukrayinska pravda. 2010. 8 kvitnya. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/04/8/4920011/> [in Ukrainian]
- Medvedko, 2010 – Medvedko skazav, komu nalezhit “Mezhigir’ya” [Medvedko said who owns Mezhyhirya] // Ukrayinska pravda. 2010. 29 sichnya. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/01/29/4687092/> [in Ukrainian]
- Genprokuratura, 2010 – Genprokuratura: sudimosti Yanukovicha nedijnsi [Prosecutor General's Office: Yanukovich's convictions are invalid]. URL: https://zaxid.net/genprokuratura_sudimosti_yanukovicha_nedijnsi_n1094805 [in Ukrainian]
- V Ukrayini, 2010 – V Ukrayini novij genprokuror [Ukraine has a new Prosecutor General] // Ukrayinska pravda. 2010. 4 listopada. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/11/4/5542069/> [in Ukrainian]
- Najyem, Leshenko, 2008 – *Najyem M., Leshenko S.* Oligarhichni vijni. Horoshkovskij yak maska Firtasha? [Oligarchic wars. Khoroshkovsky as Firtash's mask?] // Ukrayinska pravda. 2008. 30 lipnya. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2008/07/30/3505053/> [in Ukrainian]
- Horoshkovskij, 2013 – Horoshkovskij: Grupi RUE nikoli ne isnuvalo – ce mif [Khoroshkovsky: The RUE group never existed - it's a myth]. URL: https://ua-news.liga.net/politics/news/khoroshkovskiy_grupi_rue_n_koli_ne_snuvalo_tse_m_f [in Ukrainian]
- Pro priznachennya, 2010 – Pro priznachennya G. Ilyashova Golovoyu Sluzhbi zovnishnoyi rozvidki Ukrayini: Ukaz Prezidenta Ukrayini vid 18.06.2010 r. № 703/2010 [On the appointment of G. Ilyashov as the Head of the Foreign Intelligence Service of Ukraine: Decree of the President of Ukraine of June 18, 2010 № 703/2010]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7032010-11532> [in Ukrainian]
- Litvin, 2015 – Litvin Nikolaj Mihajlovich [Litvin Nikolaj Mihajlovich]. URL: https://ukr.lb.ua/file/person/2399_litvin_nikolaj_mihajlovich.html [in Russian]
- Ahmetov, 2020 – Ahmetov Rinat Leonidovich [Ahmetov Rinat Leonidovich]. URL: <https://bp.ubr.ua/profile/ahmetov-rinat-leonidovich-81> [in Russian]
- Yanukovich, 2010 – Yanukovich mav rozmovu z troma suddyami [Yanukovich had a conversation with three judges]. URL: <https://www.unian.ua/politics/331111-yanukovich-mav-rozmovu-z-troma-suddyami.html> [in Ukrainian]
- Sudova reforma, 2013 – Sudova reforma v Ukrayini: potochni rezultati ta najblizhchi perspektivi [Judicial reform in Ukraine: current results and short-term prospects]. Kyiv, 2013. 130 c. [in Ukrainian]
- Kozyubra, 2012 – *Kozyubra M.* Verhovenstvo prava i Ukrayina [Rule of law and Ukraine] // Pravo Ukrayini. 2012. № 1–2. S. 30–63. [in Ukrainian]
- Portnov, 2010 – *Portnov A.* Sudova reforma rozpochalasya [Judicial reform has begun] // Dzerkalo tizhnya. 2010. 4 chervnya. S. 6. [in Ukrainian]
- Golova VSU, 2010 – Golova VSU Vasil Onopenko: “Sudova sistema zavmerla v ochikuvanni viroku” [Chairman of the Supreme Court of Ukraine Vasil Onopenko: "Judicial system is frozen pending sentencing"] // Dzerkalo tizhnya. 2010. 15 travnya. S. 6. [in Ukrainian]
- Pro vnesennya zmin, 2010 – Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukrayini shodo nedopushennya zlovzhivan pravom na oskarzhennya: Zakon Ukrayini vid 05.01.2017 r. № 2181-VI [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Prevention of Abuse of the Right to Appeal: Law of Ukraine of January 5, 2017 № 2181-VI] // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini. 2010. № 26. St. 272. [in Ukrainian]
- Spilnij visnovok, 2010 – Spilnij visnovok № 588/2010 shodo Zakonu Ukrayini “Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukrayini shodo nedopushennya zlovzhivan pravom na oskarzhennya” vid 07.10.2010 r. [Joint Opinion ? 588/2010 on the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Prevention of Abuse of the Right to Appeal” of October 7, 2010]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a31 [in Ukrainian]
- Rozumovskij, 2017 – *Rozumovskij V.* Chi vidpovidatime ministr yusticii za nenalezhne predstavnictvo derzhavi u Yevropejskomu sudi? [Will the Minister of Justice be held accountable for improper representation of the state in the European Court?]. URL: <https://resonance.ua/chi-vidpovidatime-ministr-yusticii-za-n/> [in Ukrainian]
- GPU, 2011 – GPU zavela spravu na donku Onopenka [The GPU filed a lawsuit against Onopenko's daughter] // Ukrayinska pravda. 2011. 3 lyutogo. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/02/3/5879369/> [in Ukrainian]
- Kornijchuka amnistuvali, 2011 – Kornijchuka amnistuvali v obmin na posadu Onopenka – ZMI [Korniychuk was amnestied in exchange for the position of Onopenko - the media] // Ukrayinska pravda. 2011. 12 grudnya. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/12/12/6830338/> [in Ukrainian]